

Toplumlar Nasıl Anımsar?

Uzlaşma/Çatışma Zemini Olarak Mekan/ Yer

“Bireysel bellek gibi kalıcı ve sabit olmayan toplumsal hafıza, her zaman için yeniden kurmalara tabidir. Toplumsal, sosyal bir olgu olarak toplumsal hafızayı etkileyen “hatırlama kültürü” toplumsal hafızayı biçimlendirir ve yönlendirir. Hatırlamak ve hatırlatmak biçiminde ortaya çıkan hatırlama kültürü, duygudashğa dayalı ulusun prototipini ortaya koyar. Yani topluluga ruhunu veren bellekle ilgilidir. Toplulugun ruhu ise, nelerin unutulmaması gerektiği sorusuna cevap verir. Cevap, grubun öz imgesini ve kimliğini belirleyecektir.” (Huysen,1999) [1]

Mekân, her zaman boşluğun fiziksel bir yapı kullanılarak oluştuğu ve deneyimlendiği bir yer değildir.”Mekan toplumsal olarak üretilir. Birey, toplumsal mekanda ‘farklı bir şeyi’ olanaklı kılmak ister. ‘Bu "farklı şey" in bilinçli bir plandan doğmuş olması şart değildir; insanların salt yapıp ettikleri, hissettikleri, duyumsadıkları ve gündelik yaşamlarındaki anlam arayışının parçası olarak ifade ettikleri şeylerden doğar.”(Lefebvre,1991)[2] Böyle bir tahayyülle, kişi mekanı deneyimlerken kendi özgün algısını oluşturmak ister, çıkarları doğrultusunda verili mekanı yeniden şekillendirmek, mekanı dönüştürmek ister. Mekan, dönüştürdüğü ölçüde kullanıcısıyla monologtan öte bir diyalog kurar. Mekanın toplumla kurduğu dinamik ilişki kentsel hayatın geçtiği kamusal mekânlarda daha görünür haldedir. “Kamusal mekanı da kamusal kılan zaten budur. Orada bize buyrulmayı, dıştan dayatılmayı, otoritenin belirlemediğini yapma imkanı vardır veya olmalıdır. Kamusal mekan konusunu tüm veçheleriyle geniş bir kapsamda ele almak, onu toplumsal, ekonomik ve siyasi bağlamlarından koparmamak gerekmektedir.” (Uğur Tanyeli,2011) [3]

Kamusal mekan, durağan olmayan ilişkiler tarafından sürekli olarak üretilirken bir yandan da bir şeyleri gösterme ve anlamlandırma, oturduğu bağlamının toplumsal pratiklerine dair ipucu verme görevi üstlenir. Foucault, “kentin yapım sürecini, yeniden tanımladığı iktidar ilişkileri, toplumsal bünye ve diğer ilişki biçimleri ile örüntülü ve temel bir ‘hükmetme hali’ olarak değil, ‘çok biçimli bir hükmetme ilişkileri üretimi’ olarak ele alınır.” [4] Mekanı bir ilişkiler bütünü olarak görür. Otorite, kentli üzerinde hakimiyet kurma telaşı içinde çok tarifli mekânlar üretir. Kullanıcı, bu tarife müdahale etmek ve mekanı kendi kentsel pratiklerine uydurmak ister. Kullanıcı ve otorite arasındaki gerilim ve kopukluk kamusal alanlarda daha baskındır. Gerilim sayesinde, mekân yeniden oluşur, tamamen devletin ürettiği şekilde çalışır durumda olmaktan çıkar. Kullanıcı sürekli olarak mekâna müdahale eder, kendine yer açar. Bu şekilde aslında mekân iki kere üretilmiş olur; otorite tarafından belirlenen şekliyle fiziksel olarak inşa edilirken ve kullanıcısı tarafından deneyimlenirken. Deneyim, otoriteyle sürtüşmenin maksimum halini gösterir, mekânın esneme/dönüşme sınırını belirler, mekânın nasıl değişebileceğine dair alternatifler üretir. Kullanıcı (birey) tarafından müdahale edilmiş ve değişmiş mekân artık hakim pratikler karşısında direnişleri ve ortaya çıkan bireysel ve kolektif ihlal biçimlerini kapsamaktadır. Aslında birey, toplumsal senaryolara alternatif kodlar eklemek suretiyle kendi bireysel deneyimini oluşturmanın yanısıra, bu deneyimle ortaya çıkması muhtemel kolektif yaşam alanlarını da gösterir. Mekan, bireysel ve kolektif olarak anlamlandırılma aralığında yer’e dönüşür. “Nesnel değeriyle ortaya koyulan “mekân” olgusunun karşısında “yer” olgusu daha öznel

bir gerçeğin altını çizer; yer sessiz, sakin, suskun mekânın dillenmesidir.”(De Certeu, 2009) [5] *Mekan* bireysel kodlar üretebilirse *yer* haline gelir.

Birey, tekil öyküsel örüntülerle *yer’i* kendine göre anlamlandırırken, toplumsal kodlardan ve yerin toplumsal olarak ifade ettiğinden kopuk bir anlam üretmiş değildir. Sadece mekanın ürettiği çoklu anlam katmanlarından kendine uygun olanı seçmiş, kendi deneyimine uyarlamıştır. Öyleyse mekanın anlamlanarak yere dönüşmesinde mekanın toplumsal bellekteki yeri kritiktir. De Certeu, “Kentsel mekânın üzerinde uçuşan, asılı duran, yoğun bir sise benzer bu türetilmiş anlamlar coğrafyasının kentsel işgal kurgusunu üçlü bir simgesel mekanizmaya bağlar: Düş (ilkel olan), bellek (hatırlanan, anılan) ve efsane (inanılabilir olan)” [5] Yani mekanın üretilmesi/deneyimlenmesi bellekten ayrı düşünülemez, çünkü bellek, mekanın muğlak haliyle sunduğu farklı netlikler arasından seçim yapabilmeyi ve mekanı anlamlandırabilmeyi sağlar. Kullanıcı, mekanla her karşılaştığında mekana dair oluşturduğu *kurgusal bellek* ve özgün algısıyla mekanın yeni anlamlarını keşfeder ve ona yeni anlamlar yükler. “Bellek, her ne kadar kimi zaman bireysel bir hatırlama’ya referans verse de, her zaman sosyal kodlara göre oluşur. Bellek, toplum tarafından üretilen kolektif bir oluşumdur Halbwachs’ın “toplumsal hafıza” kavramlaştırmasına göre, algılar ne kadar kişisel olursa olsun, anılar toplumsal değerler dâhilinde hatırlanabilmektedir.”(1992)[6]. Kişi, toplumsal unsurlardan çıkardığı detaylarla bireysel hafızasını oluşturmaktadır. Toplumsal değerler, kamusal alanlarda belirlenir, bu alanlarda toplumsal hafıza oluşur. Bu yüzden geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulan ilişki için kamusal alanlar bağlayıcı noktalar. Dolayısıyla, bu alanlar kentler için kimlik kurucu noktalar olmasının ötesinde, toplumun *kolektif belleğini* ve kentlilik bilincini yansıtırlar. Gezi Parkı’nın önemi de burdan gelir. Toplumsal bir örgütlenmenin sonucu olarak Gezi Parkı’nın mekansal deneyimi değişmiş, kent kimliğinde önceden hiç ifade etmediği yeni bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Bu değişim, toplumun kolektif belleğinde ve toplumun sürekliliğinde nasıl bir rol oynar? Kamusal alan aslında daha önce bahsedilen şekilde sürekli dönüşür ve değişir. Mekanla bireysel çatışmalar, daha sonra uzlaşmaya ve sonra yeniden şekillenen koşullara göre tekrar çatışmaya dönüşür. Bu süreç, sıralı, alışlageldik ve monotondur, o yere dair belleği oluşturur. Ancak Gezi’deki durum bambaşkadır. Peki böylesine radikal bir değişim, *kolektif bellekte* nasıl bir kopukluğa sebep olur? Daha da ötesi, bu *kopukluk* mekanın uzlaşma-çatışma döngüsüne (sürecine) nasıl etki eder? Mekanın tekrar anlamlanması ve sürekliliğini koruması nasıl mümkün olacak, yeniden anlamlandırıldığında neler değişecektir?

Aslında Gezi bu anlamda dönüşümünü tamamlamamış, kent kimliğindeki yeni edindiği yer, henüz anlamlar karmaşasından çıkamamıştır. Çünkü olaylar sakinleşse de Gezi’deki uzlaşma ve çatışma hala bitmemiş, içinden çıkılmamış daha da önemlisi Gezi’yle hesaplaşma henüz gerçekleşmemiştir. Hesaplaşma olana dek de, geçmişle kurulan ilişki taraflı olur. Kişi mekana dair birçok değeri, anıyı karmaşık bir biçimde bir arada tanımlar. Belleğin çok katmanlı yapısı içindeki katmanların kendine özgü bir ilişki zinciri olduğunu ve önemli olanın bu zincirlerin sürekliliği içinde dönüşümünü gözlemek olduğunu farkedemez. Bireysel anlam kopuklukları *kolektif belleğin* sürekliliğini de zedeler. “Kentlerin dönüşüm dönemleri o kentlerde kalıcı izler bırakır. Katmanların iyi korunması, bu izlerin takibine ve kentsel mekanın, kentin belleğini nasıl şekillendirildiğinin anlaşılmasına olanak sağlar” (Bilsel, 2004) [6] Bu yüzden bu tür radikal değişimlerin yarattığı kopukluktan sonra, hesaplaşma gerçekleştiğinde mekanın tekrar nasıl ele alınacağı, geçmişle nasıl birleşeceği ve sürekliliğini koruyacağı kritiktir.

Zaman faktörü işin içine girdiğinde ise, Gezi artık bambaşka bir boyuttadır; artık ne *mekan*'i ne de *yer*'i ifade eder, artık *uzam*'dır. "Uzam, bir sözcük dile geldiğinde neyse odur; yani bir şeyin gerçekleştirilmesi esnasında oluşan belirsizlikte kavranan, pek çok sözleşmeyi ortaya koyan bir terime dönüşen, bir mevcudiyetin ya da bir zamanın eylemi olarak ortaya konulan ve birbiri ardına gelişen komşulukların neden olduğu dönüşümlerle değişen sözcük ne ise odur. Yerden farklı olarak, uzam belli bir 'özlüğün' ne tek yönlülüğünü ne de durağanlığını taşır. Uzam, hareketliliklerin kesişim notasıdır. Kısacası uzam uygulanan bir yerdir. Dolayısıyla anlatılar, sürekli olarak, yerleri uzamlara ya da uzamları yerlere dönüştüren bir iş gerçekleştirirler." (De Certeau, 2009)[5]

Gezi'nin bireylerle kurduğu taraflı ilişkisi, kopukluğu ve bitmemişliği aslında üzerinden çok az zaman geçtiği için çok normal bir durumdur. Önemli olan zaman içinde Gezi tekrar ele alınırken ve Gezi olayları yeniden yazılırken *kolektif hafızada* nasıl yer edineceği, bireysel anıların ne kadar dönüşerek bu kolektiflikte yer bulacağıdır. Çünkü, Halbwachs'ın da ortaya koyduğu gibi, "kolektif hafızada, geçmişin nesnel bir şekilde muhafazası değil, toplumun *yeniden inşa* ettiği şekilde canlanması sözkonusudur." [7] Bu yüzden yeniden inşa zamanındaki toplumsal değerler, hatırlama kültürüne etki edebilir, değerlendirme kriterleri değişebilir ya da 'yeniden inşa' otorite tarafından manipüle edilebilir. "Bodemann'a göre, kolektif hafızada, geçmişin bir seyirci topluluğunun önünde sergilenen temsili söz konusudur. Bu nedenle kolektif hafıza, sabit ve değişmez değildir; aksine bir mücadele alanı olarak toplumsal süreçlere bağlıdır. Kolektif hafıza, geçmişe dair hatıraların toplamını değil; geçmişle ilişkinin belirlenmesini ya da yeniden belirlenmesini ifade ettiğine göre, hatırlama da, her zaman belli amaçlar için harekete geçirilen bir süreç olma özelliğine sahiptir. " [7] Yani nasıl ki mekanı oluşturan otorite, mekan deneyimini tarifliyor ve kullanıcı bu tarife göre mekana müdahale edebiliyorsa, bunun tersi de mümkündür; otorite, geçmişin yeniden sunumuna müdahale edebilir, bireyin ve toplumun deneyimini farklı sunabilir. Belleğe bir stratejiler bütünü olarak yaklaşım, tek bir anlatıyı (kendi anlatısını) meşrulaştırmaya, bu anlatıyı hakim tarihsel anlatıya çevirmeye ve kolektif hafıza olarak belirlemeye çalışabilir. Bu durumda aslında Gezi olaylarındaki uzlaşma ve çatışmanın sadece mekansal boyutundan çıktığını, ancak bu sürecin Gezi'nin yeniden ele alınmasına ve geçmiş olana dek devam edeceğini söyleyebiliriz. Kopuktan yararlanan otoritenin, tüm toplumsal süreçleri ve olayları Gezi'ye bağlayarak Gezi'ye dair gerçeğinden farklı bir hatırlama kültürü oluşturması olasıdır. Nora'nın dediği gibi, "hafıza içerikten çok bir çerçevedir; her zaman elde bulunan bir koz, bir stratejiler bütünü, varlığından çok kullanılma biçimiyle değer taşıyan bir olgudur. Kısacası kolektif hatırlama her zaman siyasî nitelik taşır." [7] Bu yüzden fark edilmesi gereken, olaylardan zamansal olarak yeterince uzaklaşmadan, bitmemiş bir olaya dair bir yargıya varmak ve anlam bütünlüğüne ulaşmak çok da mümkün olmadığı, Gezi'ye bakarak bir mekan dönüşümüne ve sosyal örgütlenmeye dair bir formülizasyonun yapılamayacağıdır. Çünkü Gezi tarih yazılırken, yeniden yüzleşeceğimiz ve hala içinde olduğumuz uzlaşmaların, çatışmaların devam ettiği, bireysel bellekten henüz çıkamamış devam eden bir süreç olarak karşımızdadır. Tekrar ele alınana kadar Gezi, geçmiş izleri üzerinden türeyen her bir hikaye için, onu deneyimleyenin özgün bir anlam üretmesine ve kendi gerçekliğinden sapmaya çok imkanlı duruyor, bu yüzden 'şimdiden' Gezi'yi mekan olarak çözümlemek çok da gerçekçi bir yaklaşım olmuyor.

Kaynaklar

[1] **Çeviker, L.** (2009) “Şiddet ve Toplumsal Hafıza”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, s.33-35

[2] **Lefebvre H.**, (1991) *Production of Space*, Backwell, USA, s.90

[3] **Tanyeli, U.** (2011) *Rüya, İnşa, İtiraz-Mimari Eleştiri Metinleri*, Boyut Yayınları, İstanbul, s. 365-368

[4] **Foucault, M.**, (2003).,“İktidar ve Bilgi”, İktidarın Gözü, (çev. I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

[5] **De Certeau, M.**, (2009) *Gündelik Hayatın Keşfi 2*, Dost Yayınları, Ankara, s.55,227-230.

[6] **Çaylak, I.** (2012) “Şiddet ve Toplumsal Hafıza”, Yüksek Lisans Tezi, Tasarım+Kuram, sayı 13, s.34-37

[7] **Sancar, M.** (2006) “Geçmişle Yüzleşme: Bir Adalet ve Özgürleşme Sorunu”, Birikim, sayı 211